

Az

ELLENZÉKI SZELLEM

AZ

ISKOLÁBAN.

(Felolvastatott a budapesti I. kerületbeli tanítói kör 1876. évi március 25-én tartott gyűlésében).

ÍRTA:
GYERTYÁNFY ISTVÁN

Ára: 30 kr

A BUDAPESTI ÁLLAMI ÉS POLGÁRI ISKOLAI TANÍTÓ-KÉPEZDE IGAZGATÓJA

BUDAPEST, 1876
NYOMATOTT A M. KIR. KÖNYVNYOMDÁBAN

Az ellenzéki szellem az iskolában.

Ha illendő dolognak tartanám egy ily szerény kis értekezést, minő ez a mai, valamely jeles motto bokrétájával díszíteni fel, úgy bizonyára nem választhatnék hozzá illőbet Göthének amaz ismeretes mondásánál: „Grau, theurer Freund ist allé Theorie, und grün des Lebens goldner Baumnem azért mintha e szavak értekezésem tárgyára csak távúiról is valami világot derítenének s így az alapeszmék családi összeköttetésének némi jelzésére szolgálhatnának, hanem inkább azért, hogy jóelőre észrevétek hosszú tiszta hallgatóimmal, miszerént abban, amit fölvett tárgyamról mondandó leszek az u. n. „tudományos padagogia“ csilllogó elméletei épp oly távol lesznek, mint az egyszerű magyar alföldi népiskola a jénai és lipcsei egyetemektől. Sőt érdekemben állott a mellőzés rhetorikai figurájának révén becsempészni ide ama Göthei mondást már csak azért is, hogy így tisztán empirikái álláspontomat jelezve, még a szorosabb logikai rendszeresség és osztályozás kötelezettsége alól is magamat fölmentve érezheszen:. A rendszer és elmélet hiányaiért sikerülni fog talán kárpótolni Önöket a fölvett alapeszme köré csoportosítandó konkrét tapasztalataim előadásával. Nekünk a népoktatásügy embereinek illik leginkább meggyőződve lenni afelől, hogy mennyivel többet ér a tapasztalatokból csinálni elméletet, mint megfordítva innen-onnan kölcsön-

zott elméletekkel experimentálni. Megvagyok győződve, hogy annak legnagyobb része, amit köznevelésügyünk rendezésében megbálni okunk van, onnan eredt, hogy állami önállóságunk mézes éveiben oly nagy előszeretettel experimentáltunk azokkal az idegen elméletekkel. Nem akarok hálátlanul hadat izenni a tisztán elméleti tanulmányoknak, melyeknek magam is csak, köszönhetek valamit, csupán a tilzás és egyoldalúság ellen szeretek tiltakozni minden lehető alkalommal, amire kiválóan ösztönöz a közmvivelősügy terén észlelhető ama divatkorságunk, melynél fogva ha nem csalódom most is éppen azon a ponton állunk, hogy a német pädagogiai elméletek köntösének viselésébe beleunván, ezentúl egy másik külföldi szabónál, Mr. John Bulinak műterméből akarjuk magunkra szabatni a pädagogiai bölcsesség házi köntösét. Ideje volna tehát itt a tanügy terén is követni ama régi latin közmondást, melyet némi, licentiával a következőképpen módosíthatnék: Barátom Plato, barátom Aristoteles is, de legközelebbi barátom az öntapasztalat és öngondolkodás.

Ideje lesz azonban a dologra térnem, nehogy rövidke értekezésem kiszaladjon a hosszú bevezetés abderai kapuján.

Azt ígértem vala fennebb, hogy szándékom az alapeszme köré csoportosítani azokat a konkret tapasztalatokat, melyeket e tárgyban magam eddigelé szerezhettem, vagy a melyeket mint czélonhoz tartozókat másoktól u. m. egyes hivataltársaimtól, sőt egyes pädagogiai Íróktól is összegyűjtenem lehetett. Ehhez jó lélekkel oda tehetem még azt, hogy czikkemnek tárgyát is a tapasztalat adta, megírására az ösztönt pedig az élet. El kell mondani, hogy mennyiben, már csak

azért is, mivel ez fölvett értekezésem alapfogalmának kifejtéséhez vezet.

A leggyakoribb jelenségek közé tartozika mióta csak iskola létezik a világon az, hogy tanító és tanítvány között különbőnél különböfélé kellemetlen conflictusok keletkeznek. Úgy hiszem, keveset mondok, ha azt állítom, hogy az iskolákban a tanítási időnek átlag legalább is Vio-e ama különböző iskolai processusok letárgyalására fordítatik. A perköltségek se megvetendők. A tanító a maga részéről az időn kívül, a mi nálunk úgy sem jön számításba, rendesen jó adag életkedvvel, néha egészséggel s nem ritkán a szülők és előjárók bizalmának elvesztésével fizet; a mi pedig a gyermeket illeti, ez sem maradhat adós és az elvesztett gyermeki boldogságon kívül az u. n. lucrum cessans-szal, vagy is a per alatt hevertetett tőkéje hiányzó kamataival fizeti le tartozását.

Tudni való, hogy a felperesek minden a tanítók; csakhogy ök rendesen két czimen folytatják azt a pert.

Az egyik rész elkeseredve panaszolja, hogy mennyire romlott ez a fiatalság, pedig ök a legszigorúbban igyekeznek fentartani a fegyelmet, folytonosan szidják buntetik a hibásokat, még sincs semmi haszna.

A másik rész is ugyanazon panaszszal áll elő, csakhogy az indokolás egyenes ellentéte az elsőnek; ezek pedig-je oda megy ki, hogy: pedig ök milyen humánusán bánnak minden lehető engedményeket, nincs soha egy rósz szavuk se hozzuk. „Az a hálátlan ifjúság mégis mily rútul vissza él tanítója jóságával!“

Mindkét rész erősen összetart abban az egyben, hogy a hiba nem bennük, hanem a tanítványok-

ban van. „Megvan romolva az ifjúság“! Ez a refrain.

Mi azonban ne sokat hallgassunk rajok, hanem terjeszszük ezt az egész ügyet a padagogia törvényszéke elébe.

És ezzel van szerencsém egyszersmind bemutatni tiszttel hallgatóimnak jelen értekezésem tárnyát az „Ellenzéki szellemet“ a fentebbi két konkrét példába öltözöttetve, mint többől metszett oldalhajtást iskoláink előfájáról.

Az előre bocsátott szemléltetési példák után következhetnek már egy kevés elmélet is, s ha már elmélet kell, ugyan kikhez folyamodhatnánk inkább, mint német szomszédainkhoz —? Ezúttal egy kevésbé ismeretes pedagógusnak, Lange Fr. A. marburgi tanárnak elmélkedéseit akarom itt felhasználni, kinek ugyan ezen tárgyról írt figyelemre méltó tanulmányát értekezésem fonálán még több helyen is felhasználtam.

Mindenek előtt azzal kellene tisztába jönnünk, hogy mit értsünk tehát az iskola ellenzéki szellem alatt? Itt ugyanis az okozhatna némi zavart, hogy az „ellenzék“ szót a közéletben, rendesen az ő szükebb jelentésében szokták 'venni,' melyben egyértelmű a politikai ellenzékkel. Hálá Istennek nekünk az ellenzék e fajával nincs semmi közünk. A tanügy embereinek a pädagogiai értelemben vett ellenzéki szellemmel van baja s ez előttünk a serdülő nemzedék kormányzásában bizonyára nem kisebb jelentőségű tényező, mint amá másik coordinált fogalom, a politikai ellenzék status férfiaink előtt a népek és országok kormányzásában.

Ezt a mi hatáskörünkbe tartozó ellenzéki szellemet Lange Fr. marburgi tanár a következőképpen határozza meg:

„Az ellenzéki szellem pádagogiai szempontból tekintve nem egyéb, mint az egyes növendékek — vagy a növendékek egész közönségének a nevelői tekintély ellen irányuló törekvése. Eredetét a velünk született szabadságvágyban találhatni fel. Gyarapodik a fejlődő erőnek érzete által. Ezért nem ritkán a legtehetségesebb növendékeknel nyilvánul a leghamarabb. Avatott nevelői szemek előtt nem csak nem veszélyes, sőt inkább örvendetes jelenség, mert a tehetséges ellenzéki szellemitekből válnak ki a derék jellemek; tappintatlan bánásmód mellett azonban az iskolai élet egyik leggonoszabb betegségeivé fajulhat s tulajdonképpen csak ekkor válik az ellenzéki szellem egyes növendékeknél, vagy a növendékek egész közönségénél olyszerű törekvéssé, mely közvetlenül és szándékosan a nevelői — tanítói tekintély megingatására vagy megsemmisítésére irányul.“

Úgy hiszem, hogy Lángénak ezt a fogalom — meghatározását saját ebbeli tapasztalataink álláspontjáról is igazoltnak fogjuk találni. Az ellenzéki szellem lélektani indokai nagyon közel fekszenek.

A növendék fejlődő ereje nem szereti az elébe rakott korlátokat s a hol csak lehet úgy tesz velők, mint a tavaszi olvadásoktól felduzzadt folyó a mérnökök szabályozó töltéseivel: vagy aláássa, vagy áthágja azokat a hol csak szerét ejtheti. Az önfejlődés élévülhetlen természeti törvényénél fogva minden gyermek ösztönszerűleg igyekszik magát eredeti módon fejleszteni, örvend a saját gondolatainak, lassanként elkezd ítélni és bírálni, szellemre folvást növekvő erővel működik, gyakran egész csendben, de mindig szabadon. Az emberi szellem ezen természetes fejlődési folyamatában a nevelésnek minden korlátoló behatásai önként érhetőleg kellemetlenül érintik a növendé-

ket és ilyenkor aztán főleg csak vérmérsékletétől függ, hogy a behatás elleni visszahatás úgy nyilvánuljon-e mint félénk zárkózottság, vagy mint nyílt oppositio, egyenes szembeszálás. Íme ebben áll tehát a tanító és tanítvány, vagy nevelő és növendék között előforduló collisiok lelektani, azaz természetes eredete. Gyakran megesik, hogy a visszahatásnak ez a két neme egy sajászerű vegyülekben, az ellenzéki arczkifejezésbén jelentkezik. Ez az mi rendesen leghamarabb kihozza sodrából a tapasztalatlan tanítót; midőn a tanítványnak egyszerre csak arczára ül egy bizonyos „eltérő vélemény^{*1} és anélkül, hogy az valamely határozott tényben, vagy bár csak ingérés! szándékban nyilvánulna, egész magaviseletéből kiérzik az ellenzéki szellem. E jelenség, kivált ha öntudatos malitiából származik, kétségkívül igen bosszantó s így kellemetlen hatást gyakorolhat. Innen van aztán, hogy kivált a fiatalabb tanítókat néha csaknem féktelen kitörésekre ingeri. Pedig az ilyen esetek annál kritikusabbakká tehetik a helyzetet, minthogy a már kifejlett ellenzéki hangulathoz oda társul az a — bizonyára minden nevelő előtt ismeretes kétértelmű ártatlansági érzet is, mely így a legveszedelmesebb összeütközések előidézője lehet. A nekihevült tanító ilyenkor büntet indulatból, gyakran pádagogiaiag véve helytelenül, számtalanszor pedig igaztalanul, mert félreértésből. Az a tanító ki tanítványait minden tekintetben és behatóan tán még nem tanulmányozhatta s így biztosan nem is ismerheti, soha sem tudhatja tisztán, hogy a gyermeknek ilyen vagy amolyan tette, magatartása, vagy arczkifejezése tulajdonképpen minő erkölcsi képzetek kifejezései lehettek, más szóval: váljon a reá kellemetlen benyomást gyakorló magaviselet

öntudatos és szándékos roszakaraból származik-e, vagy pedig csak olyan önkénytelen és ártatlan saját-szerűsége a növendéknek, melyen ő maga sem se-gíthet, s melynek természetes magyarázatát egyet-ten mélyebb pillantás megtalálhatná. E tekintet-ben ne bízzék senki túlságosan a maga emberis-meretében. Azok a biztosoknak vélt külső jelek a gyermeki jellemek tanulmányozásánál hányszor nem tették már csúffá a tanítók padagogiai elbi-zakodottságát, kivált azokét, kik a tapasztalás könyvét mint egy kissé igen köznapist és unal-mast mellőzhetőm k tartják. Magam is, habár nem vágdolhatom magamat azzal, hogy valaha a taní-tóknak ama fentebbi kategóriájába tartoztam volna, minden elővigyázatom mellett is nem egy ízben tévedtem az ellenzéki szellem külső jelei-nek megítélésében. A sok közöl csak egy esetet hozok fel, minthogy az egy oly álsymptomán ala-pult, mely valószínűleg másokat is félrevezethet-tet. A kezdető osztályba lépett tanítványaim között volt különösen egy, ki — mi helyt a tanár figyelme rá irányult, azonnal valami sajátszerű mosolygó arcot öltött. A fiú 15—16 éves lehetett s így jó-val túl azon a koron, melyben a gyakori mosolyt valami ártatlan gyermeki naivitásnak lehetett volna venni.

Nem bírván tehát e feltűnő magaviseletnek más-nemű magyarázatát adni, mint azt, hogy a mo-solyra okvetlenül magam adok alkalmat, syllogis-másomnak ezen önmagam ellen irányuló zártétele elsőbbben is — mi türés, tagadás —! kellemetle-nül hatott reám. így tett saját kedély-hangulatom kevésbbé alkalmassá arra, hogy az előttem lévő esetet kellő tárgyilagossággal megítélhessem. A fiút tehát komolyan rendre utasítottam, de egy-

szersmind szigorú felügyelet alá vettem önmagamat is, hogy váljon előadásom akár tárgyánál, akár modoránál fogva nem okozhat-e ránézve valami komikai, nevettető hatást. Úgy találtam hogy e részben nincs okom semmi szemrehányást tenni önmagamnak s ím még is, midőn kevés idő múlva újból a fiúra tekintek, az megint csak a régi módon mosolyg a szemembe. Elő voltam készítve már arra, hogy egy kissé indulatba jöjjek. Szigorúan kérdőre vontam tehát, hogy mi indítja és jogosítja fel őt arra a szüntelenni mosolygásra, melyre midőn csak néma bámulással felelt, a mi viszont nagy nevetési hajlamokat idézett fel az egész osztályban, magaviseletét megátalkodottság-nak vettek s így egyszerűen kiutasítottam a tan-teremből. A fin szótlanul, de könnyezve távozott. Még az nap hívatalnul lakásomra jött s itt ártatlanságának megható jeleivel kért tőlem bocsánatot váltig erősítve, hogy ő nem tud semmit arról a mosolygásról s ha még is tette és teszi, az neki csak olyan szokása, melyről legjobb akarata mellett sem lehet.

Erről később tanártársaimnak egyhangú tapasztalatai is meggyőztek s én a hirtelenkedésem miatti megbánáson kívül azt a lélektani tapasztalatot is szereztem hogy, a gyermek — és ifj aknái műtatkozó mosolygó ábrázatok nem mindig vezethetők ugyan azon lélektani motívumokra vissza, melyeket rendesen önmagunkon s másokon is tapasztalni szoktunk. Pädagogiai és lélektani fogalmainknak eme logikai gyarłóságai hánny szegény tanulónak nem okoztak már sok keserű, mert igaztalan lelki szenvedést! Vajha az ehez hasonló esetek, mert hánnyat nem hozhatnánk még fel ilyet, intőpéldákul szolgálnának legalább arra az egyre nézve, hogy óvakodjunk növendékeinkkel

szemben minden indulatos rögtönbíráskodásuktól, még az esetben is, ha a káros ellenzéki szellemnek a legkétségevonthatlanabb nyilvánulásaival állandán is szemben.

Mit tegyünk tehát az ily esetekben? Mentére hagyjuk tán a dolgot a miatti aggodalmunkban, nehogy csalódván növendékeink tetteinek megítélezésében, valami igaztalanságot kövessünk el rajtok —? Oh nem. Van a többek között egy mód, mely ily esetekben okosan és a maga idején alkalmazva ritkán szokott cserben hagyni.

Ez pedig abban állana, hogy a tanító megőrizve kedélye nyugodtságát, hivassa magához tanítványát bizalmas négyszemközötti beszélgetésre. Már magában az a gondolat, hogy tanítójának lakására kell mennie elevenebb benyomást gyakorol az ifjúra s az első néhány szónál nem lesz nehéz felismerni, hogy valódi malitiával, vagy pedig ártatlansággal van-e dolgunk? Ritka eset, hogy egy a maga idejében alkalmazott, a gyermek szívéhez szóló bizalmas és szeretetteljes négyszemközti beszéd által tisztába ne jöhetne a tanító tanítványával és az így szerzett tájékozottság a legtöbb esetben már gazdag eredmény. De rendesen ennél több az amit általa elérhetünk. Ez az eljárás helyesen alkalmazva tiszteletet és szeretetet ébreszt a tanítványban tanítója iránt s ha netán büntetés gyanánt volt is alkalmazva, sokkal kedvezőbb erkölcsi hatása lesz a szokott iskolai nyilvános büntetések legnagyobb részénél. A jobb érzésű ifjakat inkább kíméli, a roszakat pedig inkább megviseli. Egy-egy ilyen négyszemközti jelenet, olykor egy önkénytelen szerencsés ihlet által is támogatva, sokszor csinált már valóságos Pálokat a Saulokból. Természetes, hogy ilyenkor az egyének és a körülmények különbefélesége minden meg más

eljárást fog élönkbe szabni, csak egyben ne lenne soha különbég és ez: hogy mindig nyugodt és minden szeretetteljes legyen a tanító beszéde. Ha a tanító úgy találja, hogy tanítványa a fegyelemnek vagy tanításnak valamely pontjára nézve csakugyan „eltérő, véleményben“ volna, úgy soha sem tanácsos az ilyen bogokat minden csak a tekintély éles kardjával metszeni ketté. Csak a tudatlan és charlatan tanító kénytelen mindegyre előrántani ezt a fegyvert; tán azért is szokott az nála oly hamar elkopni. A valódi tanító és nevelő soha sem fogja méltságán alóli dolognak tartani minden olyas esetben egész nyugalommal és a legőszintébb jókarattal fölfejteni és megértetni tanítványával a maga álláspontját. Megjegyzendő azonban, hogy ha az ifjú (mert gyermekknél alig fordulhatnak elő ilyesfélék) benn az iskolában, az osztály színe előtt merésznel valamely nyílt és arczátlan szembeszállást kísérteni meg, úgy ily esetben nincs helye a kíméletnek és a rögtöni erélyes — habár minden nyugodt és szemedélytelen rendreutás-tást elhalasztani egy perczig sem volna tanácsos.

A makacs és nyelvelő arczátlankodásokkal bizonyára minden csak kurtán kell elbánni és hogy az ilyeneket fontos lélektani okokból nem kell összetéveszteni a szellemi erő és eredetisége ártatlan oppositionjával, melynek kímélését fentebb ajánlám, ezt nem szükség hosszasan bizonyítgatni.

Egyébiránt minden kívánatos, hogy a tanító, kivált ha gyakrabban kezdenek előfordulni iskolájában az ellenzékiek sedések — kezdje azon a dolgot, hogy vegye először is önmagát szigorú bírálat alá. Mert korántsem elég az, hogy minden ilyes előforduló esetben csak úgy könnyedén „el bánjék“ tanítványaival. Annak, kire egy em-

beri lélek ápolása és fejlesztése bízatott, nem elég beérni hivatalos teendőinek kimért s olykor tán szívtelen teljesítésével. Ez nem nevelés, hanem napszámosság. A valódi tanító minden adandó alkalmal számon kéri magától, hogy vájon elég erős-e a szeretet és igazság szellemében, s hogy váljon elég hű és igaz odaadással ápolta-e mindenben a rábízott gyöngéd szellemi csirákat, szóval azon benső eredmények elérése után törekzik, melyekről rendesen legkevesebbet tud a világ, melyekért ennél fogva nem jár se anyagi haszon, se hir, se dicsőség, mert azokat nem lehet k i m ú t a t n i se az évi vizsgálatok diszkirakataiban, se a tanfelügyelő urak hivatalos rubrikáiban és dicsérő felterjesztéseiben, se az évi tudósítványok nyomtatott öntetszelgéseiben, se a kegyes indulata újságírók tanügyi rovataiban; de a mely szerény benső eredmények jövő kifejlődésükben még is százszorba többet érnek az administratio és a színpadi hatáshajhászat minden csillogó mútatványainál.

Igen, igen! lelkiössmeretes és szigorú tanítói önbirálat: ha ez elegendő mértékben megvolna nálunk, hányszor nem ismerhetnék fel ennek varázstükrebeu az iskolai ellenzéki szellem valódi indokait! Például: A. ur nem látja be, hogy az ő élettelen, robotba csinált tanítási jchablonjai és bódítóan unalmas mechanismusa nem is méltók egyébre, minthogy elaludjék, elolvassák, eljátszodják, vagy a legkedvezőbb esetben elmerengjék tanítványai az óráját és mégis csaknem magán kívül van dühében, ha kijátszatásának nyomára jön. B. ur tanítósága a főúri szeszélyek és szennedélyességek korlátlan uralma alatt áll, az ő órái folytonosan egy forrongó vulkán kráterében tartanak. Ha erős affectusainak tárgya kívül van az

iskolán, ez annyira lebilincseli őt, hogy előadásain lelke helyett csak akadózó nyelve van jelen, de azért jaj neked oh nyomorult rabszolga-tanítvány, ha türelmednek szétszaggatott fonalszálait valamiképp előbúvni engeded. C. úr alkalmas tanári temperamentum volna különben, csak az a baja, hogy „cerebrum non habet“, nincs a tanításának semmi veleje, vagy az iskola szokott műszavával élve: „mindig csak szalmázik“. Eléggé igyekeznék ugyan elütni — vétni a dolgot, enyelgéssel, tréfával, anekdotákkal. Egyelőre ez meg is teszi a maga hatását, hanem hát a „puklira species“ megöl még is csak kikandikál az üresség, a szalma. Ezért ennek a „kedves, jó embernek“ is nyakára ül előbb-utóbb az „ellenzéki szellem az iskolában“. D. ur folytonos vallás-erkölcsi elmélkedéseinek kolompzugásával gyötri és provokálja a türelmes figyelmet; előtte már a gyermeki elevenség és vidorság ártatlan nyilatkozata is az istenfélő jámborság ellen elkövetett bűn, minél fogva neki már egyenesen az emberi természet opositiojával gyűl meg a baja s így tovább, tiszta hallgatók! a nevelés- és oktatástani pathologia gazdag változatossága szerént.

A felsorolt A. B. C. és D. tanítói typusokon kívül felhozhatnék még annyi variánst, hogy az alphabet alig lenne elég m égj elesésükre. íme t. hallgatók! ezek és a hasonló typusok csinálják az ellenzéki szellemet az iskolában. S lám mind az a sok baj, veszödség, sőt szenedés és szerecsétlenség a mi abból a következmények logikai lánczolata szerint majd a tanítóra, majd a tanítványra, majd mindenktőre nézve kifejlődött, mily könnyen elhárítható lett volna, ha az illető tanítók képesek lettek volna a maga idejében fölismerni a bajt — önmagukban. Nem lehet

ezt a jó tanácsot elégszer, s elég sokféle alakban feltáralni s azért saját tapasztalatim köréből még egy oly életkép illustratiojával fogok szolgálni, mely végkimenetelében meglehetősen trágikai ugyan, de kivált a pálya kezdetén álló ifjú pályatársaimra nézve annál tanulságosabb lehet. Ez okból bocsánatot kérek, ha psychologai rajzom egy kissé részletesebb leend, mint a hogy kellene.

A tanító, kiről a példa szól, legkedvesebb tanítványaim egyike volt. A legszebb reményeket kötöttem ez ifjúhoz. A természet kitűnő észtehetésséggel ruházta fel s nem csak könnyen, de nagy kedvvel is tanulta mindenzt, a mit a tanterv, mint leendő életpályájára nézve szükségeset elébe szabott, sőt azt is, a mit a magánszorgalom tárgyául neki ajánlottam. Erkölcsei jellemének kiválóbb sajátosságai voltak a szerénység és szelídsg s ezért mindenki szerette és becsülte őt; nem is volt egész iskolai életében soha senkivel valami komolyabb conflictusa. A szorosabb lélektani analysis azonban már I éves növendék korában felismerhetett benne valami sajátszerű nőies sentimentalismusra és ábrándosságra való hajlamot, a mi annyival feltünnöbb volt, mivel olyan életkörből származott, melynek egészséges talajában ama virágházi növény nem igen szokott megteremni. Ez a hajlama, ki tudja minő titkos ifjúi olvasmányok által tápláltatva, már benn az intézetben is kezdett rá nézve némi bajokat szülni. A III. osztály tanítási gyakorlatainál kevésbbé tünt ki, mint a hogy tehetőségeitől várni lehetett volna. Úgy látszott, mintha nem bírna elég érzékkel a tanítás gyakorlati kellékei iránt. Sentimentalismusa itt főleg abban nyilvánult, hogy a gyermekekkel való bánásmódjában túlságosan édeskés volt. E hiányát azonban bőven felejtette előkészülésének lelkiös-

méretes alapossága által. Hibáit, szögleteségeit benn az intézetben gyalultuk a mennyire lehetett s a végén kitűnőleg letett tanképesítési vizsgálata után hozzákötött jó reményeim, ha nem is rendületlenül, de még mindig elég szilárdan állhatták. A véletlen úgy hozta magával, hogy nekem magamnak kellett az ifjút egy nagyvárosi igen szép,, de meglehetősen terhes állomásra ajánlanom, hol az idegen nyelv mellett sok és vásott gyermeket tanításának nehézségeivel kellett megküzdenie. Midőn ezt tettem jellemének megítélésénél egy pontbau tévedtem s ez, hogy k é p e z e 1 ö tehetségének ama beteges, elfaj zása, az ábrándozás! hajlam elhomályosította ítélo tehetségének tiszttaságát befelé, azaz önmagával szemben is s hogy ennél fogva józan önbecszerzete, melyről eddigelő szérenysége tanúskodott, gyorsabban mint véltem volna elfajzásának indul. Ezt a lélektani diagnosist fájdalom én is csak akkor lehettem meg, a midőn ránézve már késő volt — éppen mint a hogy az orvos urak szokták megállapítani a betegség diagnosisát — a szomorú jelentés számára. Az önbecsérzetnek ez az elfajzása két okoztnál fogva idézte elő a fiatal ember bukását. Először is azáltal, hogy rögtön önállóságra jutván a mohón felfalt nagyvárosi élvezetektől ittasulva, régi függésének minden alkalmatlan nyűgeitől egyszerre emancipálni szerte volna magát, s ezért óvatosan, de következetesen került velem minden érintkezést, nehogy valamiképpen jótanácsimmal aranyzabadságának korlátozója lehessen. Másodszor azáltal, hogy a fentvázolt psychologai mozzanatok által megzavart önismerete teljesen védtelen állapotba helyezte őt

azzal a veszedelmes iskolai ellenzéki szellemmel szemben, melyet sokkal inkább saját megvakultsága, mint a kedvezőtlen külső körülmények zúdítottak feli ellene.

Az előadottakból nem lesz nehéz a bekövetkezett katasztrófát — ha nem is kitalálni, de legalább megérteni, indokolni. Az ifjú tanító első fellépévében itt is az az édeskés sentimentalismus játszódta a főszerepet, mely modor azonban ezekkel a nagyvárosi vásott gyermekkel szemben a 1 ehető legszerencsétlenebb helyen volt alkalmazva. Ez — és ama körülmény, hogy a gyermekek nyelvén sem tudott egészen hibátlanul beszélni, csakhamar aláásta minden tekintélyét.

Bekövetkezett a legnagyobb bajok egyike, a mi tanítót érhet t. i. az, hogy nevetséges lett saját tanítványai előtt. Óráin a rendetlenségek mindig fokozottabb mértékben kezdettek előfordulni, de egyszersmind ő maga is hova-tovább ingerlékenyebb lett s így egyik szélsőségből a másikba esett: az eredetileg szelíd, érzelgős ifjú a legmeggondolatlanabb indulatoskodásokra engedte magát ragadtatni. Egy ismeretes francia közmondás szerint: a magasztost a nevetségestől csak egy lépés választja el. E közmondásnak lehetne tehát egy hasonmása a pedagógiában s ez: hogy a legszelídébb és érzelgősebb tanítókból válnak ki a leghamarabb bizonyos körülmények, között a legbrutálisabb tanítói zsarnokok. Bevégezhetem már rajzomat. A dolognak az lett a szomorú vége, hogy az illető annyira meggyűlöltette magát mind előjárói, mind a szülők előtt, hogy a midőn egy újabb fölhevültében indulatos bánásmódjának oly jeleit adta volna, mely a mívelt szülők között a legnagyobb megbotránkozást és elkeseredést szült, hiva-

talos állásától annak rendje szerint felfüggesztett s most a szerencsétlen ott küzködik az öngyilkosság és elmezavar Scylla és Charybdise között s hogy kigázol-e belőle szerencsésen — az még ezután válik el.

Es most folytassuk tovább tárgyunk megszakított fonalát.

Azt akartam bebizonyítani, hogy a tanítók a legtöbb esetben önmaguk az ellenzéki szellem okozói, s reménylem bizonyítékaim, példáim után — e téTEL általánosságban meg is fog állani t. hallgatóim előtt.

Nem tagadhatni azonban hogy, egyes esetekben a legjobban vezetett tan- és nevelő-intézetekben is akadhat egy-egy olyan növendék, a ki örömet leli abban, ha tanulótársait holmi merészebb csínyekre lovalhatja fel; az ilyeneknek tetszik a vezérszerep s emiatt készek a legkörmöfontabb hunczfutságokat is elkövetni vagy követtetni. Való az is, hogy az ily agyafűrt ficskók még a legjobb intézetekben is idézhetnek elő habár csak múló zavarokat. Általán véve mégis állani fog az, hogy az effélék csak ott verhetnek tartós gyökeret, ahol rájok nézve kedvező a talaj. Ahol a tanítók iránti tisztelet és szeretet általános, és gyökereivel behatolt a növendékek szívéig, ott legalább a tanár ellen intézett csínyek képtelenséggé válnak és a ne-tán más intézetekből ide züllött nebulóknak el-végre is vagy szépszerével át kell változniok, vagy ha csakugyan javíthatlanok, a reájok nézve annyira kedvezőtlen légkörből önként is kirontanak. Különben is az ilyen egyéniségek megjavítása nem képezheti egy nyilvános intézet feladatát. Itt egyéni javításra, egészen individuális nevelésre volna szükség a mire a nagyobb tan- vagy nevelő intézetek nem vállalkozhatnak. Itt

tehát, kivált kritikusabb esetekben az intézeti közérdekek megmentése sürgősen parancsolja az erkölcsi mély gyors és elszánt eltávolítását. Ha tehetségdús szeleburdik nem annyira szándékos rosszaságból, mint inkább azon természetes fölényből, melylyel az eszesebb bír a korlátoltabb tehetségnak fölött, válnak az ellenzéki magatartás kolomposaivá, úgy az ilyeneknél minden áron a fentebb ajánlott szelídebb eszközöket (a bizalmas magánbeszélgetést) kell alkalmazni. Hisz az ilyen bizalmas társalgás által végül is csak annak tesz eleget a tanító a mit a nevelés fogalma különben is szigorán megkívánna s ez: helyre állítása a tanító és tanítvány közötti bensőbb, kedélyesebb erkölcsi viszonynak.

A hol ez a viszony hiányzik és az iskola csak a rideg kötelességlerővás mechanismusára van alapítva, ott rendesen hamar előáll a nyilvános intézetek legveszedelmesebb betegsége a növendékek egész közön s égére kiterjedő ellenzéki szellem. Tekintélyes padagogiai írók s ezek közt Schleienacher azt tartja, hogy e baj nem egyéb, mint a tanulók közt kifejlődő közszellem ferde kinövése, mely ott tör ki leghamarabb, ahol a tanítók elmulasztották egy egészséges közszellem kifejlesztését egész öntudatosan célba venni. A tapasztalás bizonyítja, hogy a tapipintatosan kifejtett erős erkölcsi alapokon nyugvó közszellem az egyedüli biztos gát minden ellenzéki bujtogatások ellenében; De másfelől bizonyos az is, hogy még a megszilárdultnak látszó nemesebb irányú közszellem is könnyen ölhet bizonyos körülmények között válságos ellenzéki alakot. Végtelen sok függ e tekintetben, amint említőm is már, az előljárók, tanítók személyiségeitől.

Egy szeretve tiszta tanítóval szemben soha

sem lesznek a közszellemnek oppositionalis áramlatai, hanem annál fenyegetőbb e veszedelem az ilyen tanítók mellett vagy után működő gyengébb és tappintatlanabb tanítókra nézve. Ezért valóban bajos volna eldönteni, hogy a közszellem főlábresztése valamely tanintézetben növeli-e vagy kevesebbíti az oppositionalis veszélyeket. Mivel pedig elvitázhatalnul áll az, hogy a szilárd erkölcsi alapokon nyugvó közszellem a köz- vagy nyilvános nevelés és tanítás czéljai szempontjából folttelenül kívánatos, úgy annyira, hogy ennek elnyomását semmi körülmények között se lehetne tanácsolni: nincs más mód a tanítóra nézve, mint mentői előbb megszereznie azt a moralis értéket, melynek segélyével nincs veszélytelenné tegye a közszellemet, de sőt azt, mint egyik leghathatóbb nevelési eszközt pozitív irányban fel is használhassa.)

Hogy mily rögtön kitörhet az ellenzéki szellem a közszeretetben álló derék tanító nyomaiba lépő gyengébb és tappintatlanabb tanító ellen, erre nézve is hozhatok fel egy érdekes iskolai történetet.

Egy intézet felsőbb osztályában a vallástanítás az azelőtti közszeretetben álló jeles vallás-tanár helyett Dr. Puzduri úrra bízatott*). Puzduri úr tehát belép az osztályba és elkezd egy tudós, körmönfont diszpredikációt a ker. vallás nagyszerűségéről. A beszéd igen remek lehetett különben, de volt egy nagy hibája s ez hogy elhangzott a fülek mellett s az egészből nem

*) E szót illetőleg megjegyzem, hogy Erdélyben ez általános gúnyneve a hirtelen felfortyanó, pezderkedő embereknek. A szó ben van különben a magyar akadémia nagy szótárában is.

hatott be a szívekbe egy árva szó se. A növendékek jobb zamátú szellemi koszthoz lévén szokva, csakhamar ásitás, puszogás s több effélék alakjában kezdettek mutatkozni az elégületlenség és unalom előjelei. Az óra nagy nehezen lejárt; de már a közelebbi órán, midőn Puzduri úr előadása egy dagályos periódus tengerének közepe táján evezne, lassú lábcsoszogás vált hallhatóvá, mely a periódus tagjainak szaporodásával egyenlő arányban kezdett fokozódni. P. ur isszonyú dühbe jön, és az első óra kenetteljességével nem éppen öszhangzóan ömlöttek ki ajkán a felkavart indulatok salakos kifejezései s ebben csak úgy kergették egymást a pimasz, czudar, szamár, kamasz, gazember stb. elnevezések. A fiúk előtt egészen szokatlan lévén az ilyen modor, fölhevülnek s a kényesebb becsületérzéssel bírók egyike, ki a szó jobb értelmében az osztály vezére s szája volt mindig, szabadságot vesz magának „kikérni“ az ilyen kifejezéseket. Erre Puzduri úr a düh legmagasabb fokán rá rivall: „Már látom, hogy maga a főczinkos, kitakarodjék gázember az órámról“ és a fiú jobban tudván fékezni indulatait, mint előljárója — szó nélkül elhagyta a termet. A vezért azonban nyomban követte az egész osztály s Puzduri úr a faképnél maradt. E dologból később nagy hű-hó lett s a megszeppent fiuk jónak látják elmenni tanácsot kérni szeretett igazgatójukhoz. Ez dolgozó szobájába viszi őket és szigorú tekintetet vetve rajok boszus — de fájdalomtól és száalomtól remegő hangon kiált fel „Fiuk mit míveltek! Hát ilyen dolgokat kell hallnom Önök felől!“ Nem kellett egy szóval se több, s a legtöredelmesebb vallomásra és megbánásra bírta őket.

Itt mellesleg meg kell jegyeznem hogy a fegyelmezésben jártasabb tanár s főleg az igazgató na-

gyon ki van téve annak a kísértésnek, hogy a gyengébb kollégák elleni kihágásokat ne vegye elég komolyan számba. A tanulóknak hihetetlen finom érzékük van aziránt, hogy mennyi szabadságot engedhetnek meg maguknak egyik, vagy másik tanárral szemben s a magaviseletnek ebben a megkülönböztetésében van valami hízelgő az ember hiúságára nézve. A fölényben levő tanár vagy igazgató elhiteti magával, hogy a tanuló hibája csakugyan nem oly nagy, mintha ugyan azt netalán vele szemben követték volna el. Miért járna tehát ép oly szigorral el a dologban, mintha Ön maga volna benne a bajban? stb. Nagy baj ha éppen maga az intézet igazgatója járul ily módon hozzá a tanárok tekintélyének megingatásához. Mert habár elkerülhetlenül szükséges is az, hogy a tanulóknak rendkívüli esetekben legyen hova panaszaikkal folyamodniok, de még is igen nagy betegségen szenevédne az az intézet, melynek növendékei hozzászoknának ahoz, hogy az igazgatónál panaszkodjanak a tanárok ilyen vagy olyan bánásmódja miatt. Hát mit mondunk még az olyan esetekről, midőn maguk a tanárok vagy tanítók szándékosan működnek abban, hogy egymásnak erkölcsi tekintélyét aláássák az ifjúság előtt. Hazai intézeteink történetei mutatnak fel ilyen gyászlapokat. Fátyolt reá! Nem azért mint ha oly könnyen megbocsáthatnánk nekik, hanem — mivel látásuk undorító. Maradjunk tehát csak az általános elveknél s mondjuk ki, hogy a hol ez a baj chronikus természetűvé válik, ott nem lehet felmenteni a ván alól sem az igazgatót, sem a tanárokat Ott nincs meg az egészséges testületi szellem a tanárok közt, mely pedig az intézeti Organismus életerejét képezi. Ott az egyéni érdekek fölébe kerekedtek a közérdekeknek, ott

az intézet van a tanárokért, hogy az táplálja gyomrukön kívül hiúságuk, irigységük és boszvágyaiknak telhetlen étvágyát is. Hasonlítanak az ilyen tanítói- vagy tanári testületek a középkor „Raubrittereihez“. Ezek anyagi javaiktól fosztogatták ki az embereket, amazok pedig ama szellemi javaktól fosztják meg az ifjúságot, melyek jogosan megilleték volna őket. Sőt a hasonlat annál találóbb, minthogy többnyire az ilyen tanító testületeknek is megvannak a maguk sasfészkeik az autonomicus jogok mohosult kőfalai-ban, melyeknek biztos védelme alatt többnyire látatlannul és boszulatlanul üzhetik a legvastagabb önzés mesterségét. Mi minden folyt és fojp néhol ezekben a sötét odúkban —? Milyen közszellemet fog teremteni a megkérgesült és egészen maga szabadjára bocsátott önzés, mely elbizakodott merész-séget néhol egész odáig viszi, hogy azt az erkölcsi hatalmat, melyet a gyanúltan társadalom a tanárnak tanítványa fölött kezébe ad, arra használja fel, hogy ezekkel a maga privát hasznára a szó szoros értelmében közönséges napszámos! munkákat végeztessen. Ingyen napszámosság cserében a behunyt szemmel osztogatott eminentiákért! Történnek ilyen dolgok a XIX. század u. n. -jogállamaiban"! Kizsákmányolni a szegény gyermek félelmét az ő gyámoltalan alárendeltségi állapotát, hogy adja oda physikai erőértékének filléreit annak a telhetlen emberevő molochnak — az önzésnek.! Van-e ennél undorítóbb neme a nyers erőszaknak —? Ámde mindezekre nincsenek §§. az államnak — s én bizonnyára nem beszéltem rémmeséket Önöknek. És ugyan minő közszellemet várunk az ilyen erkölcsi rothadványok közepette? Nincs ott hire-helye se az ellenzéki szellemnek — hisz ez életjele tensége, és mi okon

keresnénk ott szellemi életet? Iskolai rendjük — a büszhödt tócsa csendes nyugalma. Szellemi élet ott? Találni fogunk egy szerencsétlen tanulófalkát, melyet nyers szitkokkal és üvöltésekkel terelnek ide s tova és a mi a közszellemet illeti, találni fogunk egy valódi műgonddal préparált — rabszolgaszellemet.

Lám így nevelik ma is sok helyen a népet a demokratiára s többnyire éppen azok, kik a leggyakrabban koptatják ajkukon e nagy és szent eszmét. Szellemi élet- és vagyonbiztonság — mikor jön el a te országod az iskolákban!? *)

Es most — lássuk az ellenzéki szellemnek egy más jelenségét azt t. i. mely a kezdőtanárok pályájának legelső tövisét szokta képezni. Mert a kezdőtanárok elleni oppositio egészen más természetű, mint a r o s z tanárok elleni, s minthogy az kellő padagogia belátás által végetlenül könnyebben és gyorsabban elenyészthető, mint emez, nem fog ártani kitérünk erre is egy kissé.

A gyermek természetes büszkesége nem szereti magát egy könnyen mindenkinél kormánya alá hajtani. Á régi tanító — még ha gyűlöletes volt is — méltóbbnak tűnik fel az engedelmességre,

*) Bocsánatot kérek ezért — az első tekintetre nem egészen ide illőnek látszó oldalkirohanásért. Nem egy ilyen intézetet ismerek e hazában a hol egészen a leírt módon ápolják a rabszolgaszellemet, melynek varsói rendje még tetszik is a félrevezetett közváleménynek. Hadd legyen bár ennyi elégétele az ügynek, hogy adhassunk nekik egy-egy ilyen erkölcsi osztort, habár csak az általánosság bő leple alatt is. S annál kevésbé tudtam ellent állani ennek éppen most, midőn a szakszerű tanfelügyelet kérdésében megint oly rémesen huhogának a parlamentben az autonómiai teljhatalom és semmittevés baglyai.

mint az új tanító. Ha még egyszer oly nagy pompával fogják is tehát beiktatni mások az új tanítót, az ő tulajdonképpeni bevezetetéséről neki magának kell gondoskodnia, akkor a minden egyedül fog állani az osztály színe előtt. Az olyan intézetekben hol a kezdő tanítók gyakran és rendesen szoktak váltakozni, csaknem benvett, hagyományos szokása a tanulóknak, hogy az új tanár életét tőlük telhetőleg megkeserítsék. A tanárt formaszerént kipróbálják. Ilyenkor az élénk ellenzéki szellemben biztos körjelei gyanánt tekintetők: ha a fiuk a legkisebb zörejre, például egy lábcsoszogásra, vagy egy könyv becsapására azonnal és mindenjában figyelmesekké lesznek, ha a zajfelé ravasz oldalpillantásokat vetnek, ha rokon-szenves mosolygás terjed el azonnal az egész osztályban és végre hol egyik, hol másik félénk, de ravasz pillantásokat vet fel a tanítóra. Ha ez az állapot különböző váriatiokban huzamosabb ideig tart, úgy csaknem bizonyos folytatásaképpen valamely nagyobb kihágás fog bekövetkezni, mely a legtöbb esetben egyenesen a tanár tekintélyének meggingatására lesz irányozva. Itt még a tanár külsője is sokat határoz, s ha szerencsétlenségére hijával van az imponáló külsőnek, úgy helyzete annál terhesebb leend. Az új és tapasztalatlan tanár ilyenkor rendesen abba a hibába esik, hogy minden hoszszas válogatás nélkül kiszemel magának visszarettentő például egy áldozatot: ez által megséríti a fiuk igazságérzetét és így őket még nagyobb ellenszegülésre ingerli. Pedig az is hasonló nagy hiba lenne, ha akár erélytelen lágyságból, akár ama téves elvnek hódolva, hogy nem jó büntetéssel kezdeni meg a pályafutást, minden áron kerülni akarná azt. Nem az tehát itt a kérdés, hogy igen-e vagy ne, hanem az, hogy mi-

képpen? Az első büntetés a kezdő tanítóra nézve vajmi nagyjelentőségű cselekmény! Itt tűnik ki igazán hogy váljon bensőleg eléggé el-készülve lépett-e a terhes pályára. Ha sikerül neki e fontos perczben leküzdeni minden személyes ingerültséget és minden elfogultságtól ment nyugalommal tudja megragadni a kétsége vonhatlan és elpalástolhatlan hibát, hogy azt erkölcsi méltóságának egész komolyságával rendreutasítsa: úgy bizonyára nyert pere lesz.

Az ellenzéki szellem legyőzésének egyik legbiztosabb eszköze az új tanárra nézve a jó előkészülés. Az olyan előkészülés által, mely minden tárgyilag, minden módszerileg biztos nyugalommal, sőt megelégedéssel képes eltölteni az ember lelkét, nemcsak nyeregen fogja találni a tanárt minden eshető oppositionalis kísérlet, hanem a legbiztosabban le is fogja lohasztani a tanulókban az arravaló kedvet. Ennek az előkészületnek azonban kivált eleinte ki kell terjedni a legapróbb részletekig mindenre; még a külső magatartásának is öntudatosan példányszerűnek kell lennie, anélkül hogy legkevésbbé erőltetettnek vagy mesterkéltnek láttassék. Kezdő tanítókra nézve nagyon fontos kiváalom az is hogy a lehető legrövidebb idő alatt ismerjék meg nevükől tanítványaikat s véssék jósításukba padhelyüket. Ez a legelső gyeplőszála a fegyellemnek. Eris szellemi éberlét, az egész osztály felett uralkodó átható biztos tekintet: e tulajdonok mellett mint a sötétség a napsugarak előtt fog az ellenzéki szellem észrevétlenül kihúzódni a tantelemből. Az ellenzéki szellem úgyszólvan elpárolog a tanítónak amaz erős akarata előtt, hogy nem fogja tűrni azt; csak hogy ez az erős akarat ne nyilvánuljon aztán se indulatos szavakban és to-

porzékolásokban, se általában semminemű padagogia-ellenes alanyiaskodásokban.

Itt lesz helyén reflektálni egyszersmind arra is, hogy a nőnemű növendékeknél előfordul-e az ellenzéki szellem s ha igen, úgy bir-e az valami a fiukétől eltérő sajátszerűségekkel is? Az első kérdésre könnyű a felelet. Hisz láttuk már, hogy az ellenzéki szellemnek általános lélektani indokai vannak s ebben benne van a felelet az első kérdésre.

Sőt éppen a női természetnek az az eldisputálhatlan sajátsága, hogy a külső behatásokkal szemben nagyobb irritabilitással, (érzékenységgel v. fogékonyssággal) vannak felruházva, mint a férfiak, következik, hogy náluk sokkal nagyobb hullámzása van annak, amit a „tetszik és nem tetszik” szavakkal szoktunk kifejezni. Úgy hiszem, hogy ennek constatirozása által a másik kérdés nyitját is megtalálhatjuk. A női ellenzéki szellem bir, sőt úgy hiszem nagyon is bir különös-sajátszerűségekkel. Habár ingerlékenységük sokkal finomabb és érzékenyebb is mint a férfiaké, de maguk az érzések rendesen még se oly intensivek, mint ezeknél. Náluk az érzések hullámzása gyorsabb, nálunk mélyebb; ott könnyebb, itt tartósabb. Különben midőn a férfiak érzelmeit erő és mélység tekintetében kiválóbbnak karakterisáltam, úgy hiszem csak féligr találtam el az igazságot, mert e sajátság csak azok aktiv kihatásaira vonatkozhatik, míg ellenben a nők érzelmeinek passiv természetű nyilvánulásai olykor valóban bámulatos erőről és kitartásról tesznek tanúságot. Azt hiszem tehát, hogy éppen ez a passivitás az a tulajdonság, melylyel legtalálóbban characterisálhatjuk a nők ellenzéki szellemét az iskolában. A fiuknál, hogy úgy szoljak nagyon is látható és

kézzelfoghaló, azaz többé kevésbé kihívó, nyers, vad, erőszakos, sértő, romboló: szóval a c t i v; a nőknél ellenben létező és meg sem látható, csak inkább érezhető; tehát ritkán támadó s akkor is a mily rohamos a kitörés épp oly gyors a visszavonulás; a legtöbbször azonban csak ellentálló, visszautasító és makacskodó, szóval p a s s i v, de ebben aztán jóval felül is műlják a fiukat.

A nyilvános, vagy intézeti nőnevelés terén részről közvetlen tapasztalatokkal nem rendelkezhetvén, igen örvendenék, ha fentebbi Ítéletemet a bővebb tapasztalat kritikájára méltatná. Megvallom azonban azt a gyengeségemet, hogy fentebbi felfogásom helyességében erős a bizalmam.

A napokban hallottam egy barátomtól erre vonatkozólag egy érdekes kis történetet, melyet análn kevésbé hallgathatnák el itten, minthogy ez nézetem szerint a nők ellenzéki szellemének sajátos természetét minden elméleti fejtegetéseknel jobban characterisálja.

Egy vidéki tanítónőképezdénél történt, hogy a férfi tanárok egyike az intézet folyosóján végig haladva egy növendékkel találkozik, kit — mivel a kelleténél ponyolában volt öltözöködve — jónak látott komolyan figyelmeztetni megjelenésének illetlenségére s utasította, hogy menjen azonnal szobájába s öltözzék fel a mint illik. A leány érzékenyen megsértve és szégyenítve távozott. Volt sírás és elfojtott bosszúság, melyben osztálytársai — mind megannyi érzékeny lányszivek — híven osztakozván, mindenek előtt elhatározták hogy az a tanár igaztalan, zsarnok ember. De ezt jó volna valami módon éreztetni is vele! Nem sokára ki is főzték a tervet. Másnap, midőn a tanár az összeesküvők osztályába előadására menne, bámulva látja, hogy az egész leány-

sereg kivétel nélkül bizonyos feltűnő, keresett díszbe van öltözve. — Szinte képzeli az ember, hogy mily büntető szemekkel nézhetek tanárukra, mintha mondani akarták volna: No lám zsarnok ember itt van a mit akartál, gyönyörködj hát a művedben! A tanár elértette a dolgot s rögtön fel is metszette a mérges kis daganatot azzal a kérdésével: „Ugyan kisasszonyok, mit jelentsen ez a szokatlan dísz a mai öltözékükben?“ Éppen erre vártak — s a megsértettnek kebelbarátnője diadaltól sugárzó arczzal válaszolt: „Ez csak azért van tanár úr, mivel nem akartuk magunkat kitenni annak a megrovásnak, mely tegnap x. kisasszonyt érte.“ Az egész osztály arcza ragyogott a viszatorlás sikérülte feletti örömtől. De vajmi kevés ideig tarthatott az! A tanár, a helyett, hogy amint várták, magát lesújtva érezte volna, mosolygva s a legkegyetlenebb hidgvérrel csak annyit válaszolt: Lám, lám szégyen fejük! S önök még nem tudnak különbséget tenni az illetlen ponyola s a keresett dísz közzött —? Ezzel rögtön előadásához fogott mintha semmi sem történt volna. A leányok azonban ez egyszer gyökeresen kigyógyultak ellenzéki hajlamikból.

Ennyit a nönemű ellenzéki szellem jellemzéséül.

A felhozottakon kívül van különösen egy általános varázs-szer mindenmű oppositionális hajlamok ellen s ez az ifjúság iránti valódi benső szeretet a mit Schleiermacher ekképen fejezett ki: „sich mit dér Jugend eins setzen“ „magáévá tenni az ifjúság ügyét“. Hogy mily varázsereje van ennek, erre a legcsattanósabb példát Pestalozzi életéből meríthetjük. Ez az ember meglehetősen birt mindazokkal a tulajdonokkal, melyek méltán megnehezíthették volna neki a fegyelem fenntar-

tásátsmégis nem volt növendékeinél soha híre, helye se az oppositionak. Képzeljünk csak tiszta hallgatók magunknak egy vén, rút, elhanyagolt külsejű embert, ki írni se tudott helyesírási hibák nélkül és saját vallomása szerint sem jól olvasni, sem számolni nem volt képes s ki mint magasröptű ábrándozó még a hozzá közelebb állókra nézve is hol nevetség, hol szánalom tárgya volt. Vegyük e mellé azt, hogy egy ilyen ember az ő reformátor! eszmeivel szükkeblű, kisvárosi nyárspolgárok közé jut, kik neki mindenben akadályára vannak; hogy tanítási elveinek minden jelessége daczára is fudázó természetével, hibás kiejtésével és az eszményeknek a valósággal való szüntelen! összekeverése által a gyermeket inkább összezávarta, mint felvilágosította, de sőt a fegyelmezésben is annyira nem volt mester, hogy néha fejbaraczokkal és pofokkal volt kénytelen a pajkos gyermeket közé csapni: mindezeket elgondolva, mondomb, el kell ismernünk, hogy valami saját szer ü, bámulatosan erős köteléknek kellett lenni annak, mely a gyermeket oly erősen odafüzte eh ez az emberhez, hogy minden megtettek a k e d-véért és emlékét egész életükön át oly szent kegyelettel őrizték. Ransauer azt mondja róla: rendszeresen nem tanultam nála semmit, mint tanítványainak egyike se, de az ő szent buzgósága, az ő odaadó önfeláldozó szeretete és az ő feltűnően komoly, nyomasztó helyzete, mely még a gyermeket szemeiben sem maradhatott titokban, mindezek a legmélyebb bennyomást okozták rám és gyermeki hálás szivemet örökre az övéhez füzték.

Pestalozzi élete a legviiágosobban mutatja nekünk, hogy milyen „nagy hatolom“ a szeretet a

nevelésben, s ha előtte nem állhat meg az ellenzéki szellem, mint a köd a tavaszi napsugár előtt, úgy bizonyára ennek hiánya lesz, a mi azt leghamarabb létrehozza. Nem annyira a közszellem buja tenyészete tehát, és nem is annak erőszakos elnyomása idézi a leghamarabb elő az ellenzéki szellemet, hanem egyfelöl az a durva tanári gőz és önkény, mely tanítványaiban csupán rabszolgákat akar látni, másfelöl pedig az a tapasztalatos számos! szellem, az az élettelen mechanismus, melynek főjtő gózköréből a menekülési vágy oly természetes! Ezek az ő melegágyai. Az első az ellenzéki szellemet rendesen nyílt ellenszegülések és zavargások alakjában fogja provocálni, míg a szívtelen gépszerűség mellett inkább csak alattomban fog terjedni és pusztítani, s rendesen complottirozásokban nyilvánuland. Mind a két főforrása az ellenzéki szellemnek viszont különböző idők és országok általános iskolai viszonyaiból veszi eredetét. Magyar iskolai viszonyaink közelebbi nagy átalakulási phasisa a forradalom utáni időszak elején vette kezdetét, s emlékezzenek csak vissza, a kik tehetik, hogy például a forradalom előtti időszakban mily sűrűn, és a mostani nemzedék előtt csaknem hihetetlennek tetsző durva alakban mutatkozott az iskolai ellenzéki szellem a hazában szerteszét. Ámde gondoljunk egyszer mind vissza akkori tanítóinkra, a tanrendszerre s tanításra, s ki fog csodálkozni többé az akkori tanulói élet istentelen gonoszságain? A dicséretes kivételek leszámításával elmondhatjuk, hogy épp oly istentelen gonosz volt magában véve az egész tangépezet is. Egy-egy valódi, hivatott tanító megakadt akkor is a sok rósz között, s ha az ilyenek valódi herkulesi erővel küzdve, harcziolva, az öröklött viszszaélések Augias-istálóját vala-

mennyire kitakarították, tanítói egyéniségnél fogva annál nagyobb és áldásosabb hatást tudtak gyakorolni az elvadult, de még meg nem romlott ifjúságra. Emlékezzünk csak egy néhai Szász Károly, Dózsa-Elek, Brassay, Gönczy, Lugossy, Török Pál, Szabó György tanári pályáikra; — ezek és a hozzájok hasonló egy-két tanár valóságos gondviselésszerű emberek voltak a magok idejében a hazai tanügy terén, mert azon kívül, hogy fáklyafényül szolgáltak az akkori köznevelés sötétségében, egyszersmind minden entői lettek a társadalomban a hazai intézetek mélyen megrendeált hitelének.

Magam is örökre kitörölhetlen hálás emlékben fogom tartani az említettek közül az ezelőtt csak néhány évvel sírba szállt Szabó György emlékét. Nem fogok tán visszaélni t. hallgatóm türelmével, ha en a gyanta nárije 11 em ismertetésül elmondok nem annyit, mennyit a tanítvány! kegyelet elmondani szeretne, hanem legalább — a mennyi értekezésem keretébe illik.

Mindjárt aforradalom letiprása után az ország külömböző részeiből, mint hajótöröttek a műlő vihar hullámaitól hányatva és kidobva, egy puszta szigeten szedtük össze magunkat, s ez ama tanintézet volt, mely habár a forradalom halottrablítótól a népfelkeléstől az utolsó vasszegig kifosztatott, mégis a leghamarabb össze tudta szedni magát, hogy menhelyet adjon a zaklatott, bujdosó ifjúságnak. E tanintézetnek, a sz.-udvarhelyi ref. collegiumnak, Szabó György második megalapítója, valódi IV. Bélája volt. Az önkény és boszúállás embereivel az a hosszú szikár, s csaknem ijesztően szellemi alak képes volt egy maga szembeszállani, és olyan harczok után, melyek egy historikus tollára volnának érdemesek, kivívta azt, hogy már

1850-ben egy egész kis honvédcsapat (köztük magam inkább csak honvédesdit játszó gyermek) folytattuk 1848-ban megszakított tanulmányainkat. A katonai és polgári hatóságokkal folytatott hadmiveletei után Sz.-nak egy más, amannál is terhesebb hadmivelete következett, és pedig: velünk, t a n i t v á n y a i v a 1. Az volt az igazi fényes padagogiai hadjárat, az övé! Mert: az volt az igazi! ellenzéki szellem, a miénk! A régi iskolai életünk reminiscentiáiban gyökerező erős ellenszenv az egész tanári faj ellen, a forradalmi katonai élet következtében megvadult erkölcsök, a semmi féket tűrni nem tudó erős szabadsági szenvédély, mindezek oly nagy mértékben lakoztak bennünk, hogy csaknem képtelenek voltunk minden komolyabb és szelidebb szellemi munkára, egyszóval: alig volt valaha tanárnak gonoszabb és vadabb néppel baja, mint a milyenek mi voltunk! Mindnyájunkat a collegiumi internatus védő szárnyai öveztek; de ez az internatus — megvallva az igazat — sokkal inkább hasonlított hol egy kaszárnyához, hol egy korcsmához, mint egy nevelőházhöz. A nevelésnek eme óriási akadályait többnyire még tetemesen növelték Szabónak többi hivataltársai tapintatlanságuk és képtelenségük-nél fogva. A régi iskola és régi rendszer e megkérgesült hívei újból csak a butítási tanelvek szerint tanítottak, és a régi rabszolgai alárendelt-ségi viszonyba akartak minket belefegyelmezni, mi által természetesen a legbrutalisabb demonstratiokra ingereltek. Az, hogy feléjük sem hallgattunk a tanórákon, hanem vagy titkosan keringő röpiratokat, regényeket olvastunk, vagy a legagyfurtabb csínyekkel bosszantgattuk őket: ez csak a rendes állapot volt. Néha, ha valamelyikünkkel a tanárok akkori felfogásunk szerint

méltatlanul bántak, elhatároztuk, hogy nem megyünk el az órájára, s a nagy ünnepélyességgel beharangozott tanelőadáson nem talált a tanár egy lelket se, mi pedig szobánk ajtajában a hosszuszárból füstölve röhögött a sikerült tréfát; más-kor meg úgy ráztuk le nyakunkról a gyűlölt, vagy unt tanár óráját, hogy bevártuk ugyan őt az osztályban, hanem elbarrikadiroztuk előtte az ajtót székekkel és padokkal úgy, hogy ez csak fejét volt képes rajta bedugni, s ekkor a kívülről ostromló tanár és a rögtönzött védművek biztonságát élvező ostromlottak között formális capitulatio köttetett a szabad kivonulhatásra és az órák elengedésére. Ilyen néppel, ilyen körülmények között s ilyen segítség mellett kezdette meg Szabó ellenünk a padag. hadjáratot, és azon szent kegyelet, melylyel az akkori „vad nép“ Sz. emlékének áldozik, elégge bizonyítja, hogy a győztesek nem mi maradtunk. Miképpen? Sok tanulság rejlik ebben, és elmondom, mert élénk emlékben lévén, liiven tudok számolni felőle. Mindenek előtt Sz. még velünk rákonczátlan politikai és iskolai forradalmárokkal szemben sem veszítette el nyugalmát soha egy perczig se. Kiválóan tudott nekünk imponálni hideg, szenvedélytelen kedélynyugalmával, továbbá csontig ható sarcasmusával és gúnyjával, mely nála a mily éles, ép oly igazságos fegyver volt, s a melylyel kérlelhetetlentl tudott ugyan sújtani, de mindig csak a hitványságot, durvaságot és selejtességet. A legelső hatása tehát az volt reánk, hogy elkezdetünk félni tőle. Féltünk a nélkül, hogy tulajdonképpen valaha büntetett vagy gorombáskodott volna. A kik leginkább henczegtek, azokat tette a legnevetségesebbé az osztályban. A ki nem tanult, az nem kerülte ki sarcasticus megjegyzéseinek éles falánkját. Egyszer csak azon vettük észre

magunkat, hogy ezt az embert kezdjünk r e s p e c tálni. Az a fiatal honvéd fiú, ki már több Ízben nézett farkas szemet a halállal, nem tudta kiállani ennek a vezna embernek szúró tekintetét, s inkább tanult, hogysem a szájára kerüljön.

Így változott lassanként át a félelem valódi benső tiszteletté. Arra a felfedezésre jöttünk, hogy az ő órái éppen nem unalmások, mint szokás szerint, és ez az érzés lassanként egészen az élvezetig fokozódott. Egymaga mintegy négyfélle tantárgyat tanított és ezt mind úgy, hogy habár mindegyre zaklatott a feltehetéssel, mi mégis örömet mentünk óráira, mert itt valódi szellemi tápláléket és szellemi gyarapodást találtunk. Kénytelenek voltunk megbámulni ismereteinek sokoldalúságát és alaposságát. A tisztelet után nemsokára bekövetkezett a szeretet is. Eljárásából mindenki kiérzett a szigorú igazságosság, és mi több, a méltányosság. Nagy tekintélye, melyet magának előttünk kivívott, korántsem volt válaszfal közöttünk. Lehetetlen volt észre nem vennünk, hogy ez az ember egészen érettünk él. Szellemi fegyelmezésünkre épp oly szerencsésen választotta meg, mint használta is fel — a menny iségtan t. Nekünk azonban eleinte sehogy sem volt Ínyünkre az a sok menyiségű házi feladvány; megkísértettük tehát kijátszani őt, a mi egy internátsbán éppen nem is látszott nehéznek. Akadt az osztályban egy-két jó mathematicus; ezek dolgoztak, mi meg másoltunk. De ez a kényelmünk nem sokáig tarthatott. Szabót nem volt olyan könnyű dolog rászedni. Az ő padagogiai stratégiája hamar elvágta restségünk egérútjait. Fogta magát tehát, s minden két ember számára egészen különböző

mennyiségtani feladványokat írt be (sajátkezűleg) azok naplóiba, rendesen 7—8 példát, hogy még ez a kettő se könnyíthessen magán másképp, mint ha megosztózik a munkán. Két ilyen naplófüzet circulált közünk és Sz. között. Az egyikben mi-dolgoztuk ki az azon hétre kapott feladványokat, ugyanazon idő alatt a másikban Sz. javította ki — minutiosus gonddal — az az előtti héten kidolgozott feladványainkat, s írta belé egyszermind a jövő héten kidolgozandókat. A hét kitűzött napján nekünk is, neki is készen kellett lenni a magunk munkájával, hogy kicserélhessük a naplókat. így ment ez kérlelhetlen következetességgel az egész éven át. Hogy ez a stratégia mily iszonyú munkájába kerülhetett neki, ezt tanítók előtt uem szükség bővebben magyaráznom. Arra is fel voltunk hatalmazva általa, hogy ha valamelyikünk megakad a munkájában, menjünk csak egyenesen hozzá, ő majd útba igazit. E felhatalraást derekasan igénybe is vettük majdnem minden megválagatása nélkül az időnek, és Sz. úgy elmagyarázott és dolgozott nekünk otthon a lakásán, hogy nem ritkán elfoglaltuk vele még az ebéd vagy vacsora idejét is. Lakása szomszédos volt a mi internálásunkkal, és dolgozó szobája ablakainak késő éjjeli világításából győződtünk meg, hogy mily iszonyú munkájába került ez embernek az, hogy minket úgyszólvan csak egymagára tanítson oly sokféle tárgyból és oly alaposan. Máskülönben úgyszólvan kezünkbe szolgáltatta magát, hogy gúnyt Űzhessünk belőle. Szabó annyira cynikus volt, hogy a mai conventionalis illemformák emberei az olyan tanári szokásokat, minők az övéi voltak, nemcsak nevetségeseknek, hanem egyszerűen absurdumnak fognák tartani. Szabónak csekély fizetése és terhes családja lévén, csak egy nőcselédet tarthatott.

Természetes, hogy, ez nem végezhetvén el minden házi bájt, ebből sok minden kijutott Sz.-nak is, néha olyanok is, melyek — mai fogalmaink szerint — a tanári állás méltóságával nem igen voltának megegyeztethetők. Például: kecskéjét minden reggel neki magának kellett kihajtani a csordába. Szegény jó professor mik azonban sokszor elkövette evvel a dolgával, ilyenkor aztán — mintha most is látnám! — egy hosszú kék flanell ujjasban — addig kergette a kecskét a város főutcáján végig, a míg csak utolérhette vele a csordát. Ez bizony magában véve eléggyé comicus jelenet volt, s különös, hogy nemcsak előttünk tanítványai, hanem még a városi lakosok előtt sem tünt fel az soha nevetségesnek. A Sz. nagy tekintélyének nem sokat árthatott az efféle. Azt hiszik talán, hogy a publikum míveltsége, avagy erkölcsinek patriarchalis charactere miatt? Oh nem! Egyszerűen csak azért, mivel tekintélye oly erős alapokon nyugodt, hogy azt nem ingathatták meg egykönnyen az ilyen külsőségek, természetesen legkevésbbé előttünk tanítványai előtt, kik leginkább tudhattuk, hogy mi van a cynicus külső mögött. Pedig meg kell még jegyeznem, hogy sem lényében, sem modorába n nem volt semmi, a mi egyenesen a szívünk-höz szólott volna. Ő nem tudott, vagy tán nem akart soha fölkelkesíteni, s úgy magával ragadni. Erős szellemének igáját lassankint és észrevétenlül adta reánk. A szívet az ész kerülő utján vette be, s tán ezért is volt hódítása oly tartós és biztos.

Vegyük elő uraim a Diogenes lámpását, s keres-sük vele m a az ilyen tanárokat.

Azonban, ha hazai köznevelésügyünk régibb (forradalom előtti) aeráját a tanítók részéről által-

Ián véve, a zsarnoki önkény és a pädagogiai tudatlansággal párosult durvaság, a tanulók részéről pedig a nyílt, és többnyire brutális ellenszegülés! szellem jellemzte, úgy mit mondjunk ami mostani aeránkról?

Nagyon csalódnék, a ki azt tenné fel rólam, hogy e múlttal szemben a jelen számára valami nagyon szép bókokat tartogatok. Igaz, hogy a tűz pusztító elem s a vízzel jól meg lehet fékezni, de azért a viz is okoz legalább is annyi kárt, mint a tűz. Ma már egészen más idők járnak, mint régebben. Jobbak? Mi a theoriák, schemák és systemák korában élünk, hogy ne mondjam „életünk“. A diesterwegismus és mühler-thunismus, benekeismus és (herbart-) zillerismus, fröbelismus stb, úgyszintén a liberalismus és orthodoxia, a materialismus, Spiritualismus, ^socialismus stb. pädagogiai rendszereinek formáiba öntött tanítói gypsfigurák mai korszakában bizonyára a száraz, élettelen formalismus és gépiesség képezi azt a koranyagot, mely már nem annyira ellenzéki szellemet, mint inkább közönyt és szellemi eltaplósodást szülhet tanítványainkban. Régebben az egyén uralma, ma — a formáké. Az egyén uralma alatt a tudatlanság és az önérdék furiái dültak az iskolában. Ezt meg kellett zabolázni. Az államhatalom, a tudomány és az érdekképviselet külön-külön és együtt folyvást kovácsolják a formák a zabláit. Igaz, hogy mai formáink nemcsak számosabbak, hanem hasonlithatlanul jobbak és tökéletesebbek is a régieknél. Az egyén zsarnoksága meg van már törve, de váljon nem emelkedik-e romjain egy másik — a formáké? Nem vágunk, csak aggódunk. A dolog természetében van, hogy mentői hatalmasabb valamely testület, annál szigorúbb formákat alkot a maga akaratának érvényesítésére, s aggódunk,

nehogy egykor állami kormányzásunk fejlődő ereje — minek máskülönben annyi okunk van örvendeni — önalkotta szép theoriával lény ügőzzé a nevelői, tanítói egyéniséget. A tanügy sikeres előhaladásának három tényezőjét szokták a legtöbbet emlegetni, úgymint: a tanítóképzést, a tanítófizetést és az ellenőrzést (tanfelügyelet). Adjunk e három kerékhez egy negyediket, a tanszabadságot, s tanügyünk szekere haladni fog könnyen és biztosan. És ezek a mi kedvencz formáink lenyűgözéssel fenyegetik a tanuló szellemét is. Itt a baj legkézzelfoghatóbban mutatkozik a túlhalmozásban, melynek óriási súlya alatt már is roskadozik az emberi természet. De hiába! a kor majomi szeretettel csüng a maga *theoria*-szülöttein, és nem akar kibocsátani egyet se karjai közül; pedig úgy tetszik, mintha eljutottunk volna mégis odáig, hogy már nemcsak érezzük, de látjuk is a bajt. A mi Bras-saink már régóta zsörtölődik e *thema* felett. Sőt mutogatja is már régen, hogy körülbelül mit kellene kidobni abból a túlterhelés miatt súlyező hajóból. A szép szó belefagyott a m. tudományos akadémia falaiiba, mint a Demanx báró kürtjébe a hang. Most egy angol kürtből hangzik újból felénk ugyanaz a nóta — a Herbert Spencer ér bő 1. Természetes, hogy ezt már sokkal szívesebben meghallgatjuk. Hagyján, csakhogy mikor fogjuk aztán követni is! Persze, élébb föl kellene áldozni vagy egyet előítéleteink és rögeszméink legkedvesebb rajkói közül — és fájdalom, semmi jel sem mutat arra, hogy hajlandók lennének erre az Abrahámféle „áldozatra“. Valószínűbb tehát, hogy megfordítva inkább a serdülő nemzedéket áldozzuk fel továbbra is — legalább még egy jó darab ideig a theoriák szép rajkóinak. Ebből az állapot-

bői ha sokáig tart, elvégre is, egy oly általános testi és lelki elsatnyulás fog bekövetkezhetni, hogy tanítványaink csupa blasirtságból nem fognak már többé opponálni tudni. A tanuló bábok oly szépen fognak majd tánczolni a rendszer sodronyain, hogy csupa gyönyörűség lesz látni! A tanügy külterjileg — a meddig csak pénzzel győzni lehet — rohamosan gyarapszik. Megérhetjük, hogy még a statisztika is magán kívül lesz örömében az iskolák, iskolalátogatók, a tudorok, diplomás tanárok, a tantárgyak, tanórák stb. fényses számainak láttára. Ámde ha a komoly szemlélőnek kedve kerekedik bepillantani egy kissé a statistika könyve helyett az élet könyvébe is, váljon nem lesz-e kénytelen a külső extensiv eredmények daczára a nevelés intensivitásán a k lassú sorvadásán k e s e r g e n i?

Tudom, hogy sok minden foly be erre, a miről az egyén nem tehet; mert ez az iskolai kérdés is sok más nagy társadalmi kérdéssel áll szoros kapcsolatban. Nem szeretnék ugyan beletévedni a social-bölcsészeti elmélkedések labyrinthusába. mindenáltal nem lehet fölvert themánk mélyére pillantani anélkül, hogy ne vizsgáljuk a társadalmi bajoknak szomorú visszahatásait a tanítókra, s általuk az egész köznevelésügyre. Ugyanazok a betegségek tehát nálunk is, mint csaknem mindenütt a társadalomban. Könnyű szerrel, kevés erővel boldogulni; kicsiből sokat mutatni; a kirakatba hordani minden és — gyémántot árulni az üvegből; pénzt fejni ki, amennyit csak lehet, testi lelki tehetségeinkből és hivatalos állásunkból, hogy ha csak lehet, első helyre válthassunk jegyet magunknak a mai rohamos élet gyorsvonatán, szóval elni, élvezni úgy, a mint nem lehet, s a mint azok élveznek, a kik az élvezet eszközeiben egy-

két fokkal felettünk állanak: ime ily ingerek futnak végig azokon a centrifugális idegszálakon melyek az iskola organismusának izmait mozgatják.

Ma már a Szabó-féle tanári jellem olyan mint a közforgalomból kiment pénz. Nincs kelete. Az ilyen ember ma már an a e h r o n i s n i u s. Nem értik meg. Az ő idealismusa — nevetséges sentimentalismus; humanitása és tanítványai iránt való szeretete — együgyűség vagy tekintélyfeladás; türelmessége — gyávaság; szívessége — lágyság; nyiltszívűsége — bárgyúság; szerénysége — élhetetlenség vagy ostobaság; önfeláldozó ügybuzgalmára a rágalom és gyanúsítás tövisko-szorúja várakozik; igazságossága, egyeneslekűsége pedig a sértett önérdék fütyköseit zúdítja maga ellen. Ugyan miféle külső elismerésre is számíthat-nának ma a Szabó-féle tanítók? Működésük nincs a piacnak szánva; nem hat az ki iskolájuk szérény falain túl! Miképpen állhatnák ki tehát a versenyt ezzel a mai élelmes nemzedékkel! Ez először is kidulakodik a sajtó piaczára, s ott többé-ke-vésbbé hangos kurjongatásokkal törekszik magára vonni a közfigyelmet. írni fog könyvet mentői többet, reformálja gyűléseken és újságokban az egész tanügyet, kikorrigálja a törvényhozást, meg-leczkéri a közoktatási kormányt, meglepi mindenre a világot merésznél merészebb planumokkal, melyek legalább is „századok mulasztásait lesznek helyrehozandók“ Oh te Szabó-féle szá-nandó idealista, ki elégnek tartod csupán saját iskoládnak élni, hogy nem átallod még csak létezni is amaz óriások mellett és között! Ki vagyte? Ismeri-e nevedet az irodalom? Van-nak-e összeköttetései az Olympuson? Hisz ha benső ösztönöknek engedve, meg is jelensz néha-

néha az irodalom terén, a te naiv lelkesedésed hangjait meg se érti tán senki, és bizonyos lehetsz benne, hogy a te hitelvészett „papírjaidat“ nem fogják „jegyezni“ az irodalom bőrzéjén. Alkudjál tehát vagy pusztulj! Mi lesz belőled, ha a csalók, ámitók, szédelgők által túlhagyod magad liczítáltatni; ha minden áron tiszta aranyat és ezüstöt akarsz árulni ebben a talmi-arany és china-ezüst világban? Szerencsétlen anachronismus te, lódulj odább, s adj helyett az életrevalóbbaknak! Múzeumba veled! Ott megtűrünk, sőt meg is bámulunk, ha kell, de itt „nincs számodra hely ..

Ne mondják uraim, hogy messze ragadott hevem. Tárgyamnál vagyok. Iskoláink közszellemének tanulmányozásával lévén bajunk, a termézzettan methodikájának szabályai szerint jártam el: láttuk a tüineményt, hadd lássuk tehát az okokat is. S ha netán hangomnak keserűsége bántotta volna önöket, gondolják meg, mielőtt elítélnének, hogy előadójuk áltele és elí, a mit mondott; hogy élete a fentebb vázolt múlt és jelen közé lévén beékelve, midőn ma dicső mintaképeinek egyikét Önök elébe rajzolta, ebben az ő Szabó Györgyében az „utolsó Mohikánok“ egyikét vélte maga előtt látni. De a teljes reménytelenség vagy férfiatlan kétségbreesés kezergéseinek se vegyék szavaimat. Én is tanítóképző vagyok, s mi többé-kevésbbé romlatlan ifjú termézetet veszünk birtokunkba. Ez az ifjúság most is épp úgy tud lelkesedni minden szépért, jóért, mint régen, csak legyen, a ki hasson reá. Igaz, hogy nem csak mi hatunk rá, nem csak mi neveljük, s azok a többi nevelési tényezők a legtöbbször egyenesen keresztezik a mi munkánkat; de ha jól és lelkesen dolgozunk, úgy a mi alkotásunk lesz a maradandó, s ezzel a fegyverrel megostromoljuk a jövőt.

Mentői több nevelési akadályyal és ellen-hatással kell azonban küzdenünk, annál nagyobb szükségünk van teljes, osztatlan erőnkre és a nevelési eszközök csorbitatlan birtokára. Ezért vagyunk oly féltékenyek a nevelés szabadságára, s nézünk — habár most még indokolatlan-nak látszó gyanakvással, tanügyünk újabb rendszereinek formáira: annyiféle bilincset viselt már eddigelé az a szegény iskola, hogy nem csoda, ha a szabadság védelmi intézkedéseiben is újabb igák rémképeit látják. És annyit küzdöttünk és küzdünk az általános nemzeti nevelés magasztos eszméje mellett — és annyit áldozott és áldoz érette a haza, hogy — úgy hisszük — teljes jogunk van féltékeny szemekkel örködni ama drága intézmény fölött, melyhez annyi szép remény fűzödik. „A mű-vészet a művészek — s az iskola a tanítók által virágzik“, szokták mondogni. Elfogadjuk. Néha szemrehányólag arra is szoktak figyelmeztetni, hogy „nem az iskola van a tanítóért, hanem megfordítva“. Ezt is aláírjuk. De ha az iskola éltető szellemre csakugyan mi vagyunk, úgy adják meg minden készséggel és utógondolatok nélkül ezt a névelői önállóságot (nem függetlenséget), mely nélkül ama nagy várakozásoknak és követeléseknek eleget nem tehetünk soha, és enged-jék meg hogy a fentebbi közmondások egyikét ebből a szempontból átalakíthassuk mi is ily formán: „Ne a tanító legyen a szervezeti formákért, hanem megfordítva.“ Világosabban szólva: A szervezeti formák csak eszközök szolgáljanak, melyek segélyével az „az éltető szellem“ a tanító az adott célokat az adott körülmények között annál jobban meg-valósíthassa. Isten óvja élni és fejlődni vágyó ifjú állami intézeteinket, nehogy azok a formák és in-

tézmények, melyeket az éltető szellem támogatására állítottak fel, védelem és segítség helyett egykoron szorítani és fojtogatni kezdjék azokat. Nehogy az az ellenőrzés, mely nélkül a biztos, czélirányos haladást mi sem tartjuk lehetségesnek, a tudatlanság vagy dilettantismus, a hiúság vagy önierdek, az előítéletesség vagy egyoldalú elfogultság veszélyes ellenáramlatainak tegyék ki az iskolát és a tanítót. Nehogy a tanítónak ilyen ellenőrzésből eredő ellenáramlatoktól kelljen védenie magát és iskoláját; nehogy ilyen harczokra kénytelenítessék fordítani erejének egy részét, mely egészben véve is alig elég feladatainak megoldására. A tanügy terén a szabályozások, rendszeresítések, az „egyöntetűségek“, szóval a gyökeresebb reformok egyike sem eszközölhető megfelelő bureaucratikus!

apparátusok nélkül. E kifejezéshez — még a közel múlt sötét időkből — nagyon gyűlöletes fogalmakat szoktunk kötni, s csaknem elválaszthatlannak tartjuk azt a hivatalnoki pöffeszkedéstől, zsarnoki önkénytől, rövidlátó paragraphus-bőlcsességtől és pedantériától. Ez a felfogás pedig nézetem szerint merőben téves, mert a jó és erélyes kormányzás társadalmi szükség, s ezért az ilyen bureaucracy a legszabadelvűbb államszerkezetben sem nélkülözhető; az egyének gyarlóságai és visszaélései ellen irányuló gyűlöletünket pedig nem szabad átruháznunk magára az intézményre is. Sőt úgy vagyok meggyőződve, hogy egy szakértő és erélyes bureaubeli tanügyi kormányzásra alig lehet valahol nagyobb szükség, mint éppen nálunk Magyarországon. De — mint magában véve minden jó és hasznos intézménynek — ugyennek is van egy, csaknem kikerülhetlennek látzó nyavalýája, s ez: *h o g y a m e g f e l e 1 ö k ö*

zegek hivatalos teendőik nagy hal-mazában nem igen érhetnek rá az egyes iskolák valódi állapotainak behatóbb és részletesebb tanulmá-nyozására, s így a legtöbb esetben a szembe - ötlőb, külső csalékony jelekre kénytelenek fektetni ítéletüket.

Ezt a gyengéjét — nem az embereknek, hanem az állapotoknak két kézzel és az önfentartás me-rész elszántságával igyekszik megragadni és ki-zsákmányolni az élelmes charlataneria. így kezd nálunk az iskolai ámítás és szem-fényvesztés valóságos művészetté és t u d o m á n y n y á k i f e j 1 ő d n i, s ez az ügy igaz munkásaira nézve természetesen rendkívül le-hangoló és elszomorító, főleg annál az oknál fogva, mivel az ily versenyben egyelőre min-dig bizonyos a veszteség, s addig, míg az igazság az ámítás felett önmagára is diadalmaskodhatnék (mert a végdiadal felett nem lehet kétség!), maguk és intézetük sorsa soha se elég biztos, vagy a leg-kedvezőbb esetben is nélkülözni fogják felülről azt az elismerést, mely igaz és hű munkásságuk leg-főbb jutalmát képezné. Ezt az állapotot még job-ban elősegíteni fogja az a körülmény, hogy a kor-mányzás könnyebbítésére szolgálandó n i v e 11 i-rozási törekvésekkel szemben, ha egy okos, tárgyias oppositio kifejtésére van szükség, úgy erre mindenig csak az erős tanítói charakterek vállalkoznak. Mert a charlatan oknak rendesen csak egy akaratuk van: tetszeni és kedvé-be járni a hatalomnak, nevezzék azt, a kár kormánynak, a k á r u g y n e v e-zp11 közvéleménynek, akár sajtónak. Ámde az oppositio, bármely jogosult legyen is különben, többé-kevésbbé kellemetlen érzést, talán

ellenszenvet is ébreszt azokban, kik ellen irányul, s mivel az opponálás igazolásán szolgálandó alaposabb utánajárásokra rendesen szintén hiányzik az idő, az opponáló igaz meggyőződés embere sokszor kénytelen elveszteni pőrét és — elöljárói jóindulatát.

Az akarat nélküli ámítok tehát itt is meg nem érdemllett előnyben fognak lenni az igazak felett.

Nem folytatom tovább a paralellát. Hisz azt is vethetné valaki vissza: emberi doleg az mind, s így meg az másutt is, sőt mindenütt széles a világ. Belenyugszom. De a mit felhoztam, elég lehetne legalább azon egynek igazolására, hogy ne becsüljük túl a hivatalos ellenőrizés jelentőségét, s hogy ez legyen eléggé óvatos úgy a felmagasztalásokban, mint az elítélekben. Hadd biznának az ellenőrizésből valamit részben magára az intézetre, részben — a hol vannak — a józan szakértők ítéletére, és bizonyos mértékig a jövőre is.

Kevésbbé korlátozott cselekvési szabadság és ezzel egyenes arányban' álló személyes felelősség: ez képezi a legfejlettebb kultúrával bíró államok iskolai constitutiojának egyik sarkkövét. Hadd charlatankodjék tehát a kontár — ha csakugyan oly nehéz megkülönböztetni a konkolyt a búzától — a világ szeme láttára és úgy szólván a maga szakállára, de mellette hadd vethesse el a feladata magaslatán álló igaz munkás is háborítlanul a jövő nemzedék felvirágztatásának magvait! Az egyes intézetek hadd lennének organicus részei a nemzeti tanügynek, és pedig úgy, hogy ne kénytelenítessék teljesen feladni önállóságukat a kormányzati rendszerek különböző formái-, bán, hanem hadd fejlődhetnek egyszersmind saját külön individualitások természete szerint is.

Biztos tudomásom szerint ez is hallatlan Eötvösünknek volt egyik kedvencz eszméje, s vajha az utókor kellőképpen tudná méltányolni annak mély igazságát. Mert: mentői nagyob mérvben terjed világszer te a kormányzat, minden ágában a francia divatu eentralisatio; mentői könnyebben kifejlődik mellette az ő germán kinövése a pedáns, czopfos bureaucratia, svégül mentői inkább igyekszik befonni e kettő együtt az iskolát is: annál aggasztóbb mérvben fognak mutatkozni egyebek között az iskolai közszellemnek ama beteges elfajzásai, melyeknek egyikével ma önöket megismertetni törekedtem, úgy annyira, hogy az ily módon elcsenevészedő iskola hitele a társadalomban újból komolyan megrendülhet.